

Türkiye’de İç Turizm Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Burcu Türkcan*

Özet

Bu çalışmada 2009 yılı 2. çeyreği ile 2017 yılı 2. çeyreği arasındaki dönemde Türkiye’de hanehalkı yurt içi turizm harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi araştırılmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de turizm yanlı büyüme hipotezinin iç turizm alanında geçerliliğini analiz etmektir. Bu çerçevede yapılan analizler sonucunda hanehalkı yurt içi turizm harcamalarındaki artışın ekonomik büyüme oranı ile uzun dönemli ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca iki değişken arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi olduğu da görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye’de hanehalklarının yurt içinde yaptıkları turizm harcamalarının ekonomik büyümeyi arttırıcı etki yapmakta olduğu görülmektedir. Diğer taraftan ekonomik büyümenin de hanehalklarının yurt içi turizm harcamalarını arttırıcı etkiye yol açtığı göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İç Turizm, Ekonomik Büyüme, Eşbütünleşme, Nedensellik

JEL Sınıflandırması: C22, O47, Z3

The Relationship Between Domestic Tourism Expenditures and Economic Growth in Turkey

Abstract

In this study, the impact of Turkish household domestic tourism expenditures on Turkey’s economic growth rates is analysed for the period of 2009 II and 2017 II. The main aim of this study is to analyse the validity of tourism-led growth hypothesis in the case of domestic tourism in Turkey. As a result of the analyses, it’s seen that household domestic tourism expenditures and GDP growth rates are in a long-term relationship. Moreover, it’s found that there exists a bilateral causality between two variables. Consequently, it is seen that domestic tourism expenditures increase economic growth rates and vice versa.

Keywords: Domestic Tourism, Economic Growth, Cointegration, Causality

JEL Classification: C22, O47, Z3

---

* Doktor Öğretim Üyesi, İktisat Bölümü, Ege Üniversitesi, e-posta: burcu.turkcan@ege.edu.tr.

1. Giriş

Turizmin ekonomik büyümedeki yeri ve önemi son yıllarda gerek teorik gerekse de ampirik çalışmalarda sıklıkla vurgu yapılan bir konu haline gelmiştir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümenin temel unsurlarını doğru analiz edebilmek, uygun politikalar geliştirebilmek açısından da kritik öneme sahip olmaktadır. Bu doğrultuda literatürde geliştirilmiş olan ekonomik büyüme modellerinden birisi de turizm yanlı büyüme (TYB) modelidir. TYB modeli temel itibarıyla turizmin ekonomik büyüme sürecinde itici bir faktör olduğunu ifade etmektedir (Brida vd., 2008, s. 1). Turizm sektörünün, hizmetler sektörünü geliştirmesi, istihdamı arttırması ve yerli ve yabancı yatırımları arttırarak gelir ve çarpan etkilerine yol açması gibi nedenlerle ekonomik büyümeyi olumlu etkilemekte olduğu, bu model doğrultusunda artık literatürde genel kabul görmektedir (Holden, 2006, s. 90).

Bu gerçekten yola çıkarak hazırlanan bu çalışmada 2009 yılı 2. çeyreği ile 2017 yılı 2. çeyreği arasındaki dönemde Türkiye’de hanehalkı yurt içi turizm harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi araştırılmaktadır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de turizm yanlı büyüme hipotezinin iç turizm alanında geçerliliğini analiz etmektir. Çalışmanın ilgili literatüre katkısı, en güncel veriler kullanılarak iç turizmin ekonomik büyümeye etkisine dair uzun dönemli ilişkilerin ve nedensellik ilişkilerinin varlığını Türkiye için ilk kez ele alıyor olması noktasındadır. Çalışmanın giriş bölümünü takip eden birinci bölümünde, turizmin Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi ele alınmaktadır. İkinci bölümde ampirik literatür, veri seti ve değişkenlere dair bilgiler ile ampirik uygulama sonuçlarına yer verilmektedir. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise elde edilen bulgular yorumlanmakta ve politika önerisi geliştirilmektedir.

2. Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi

Günümüzde turizm sektörünün ekonomiye birçok yoldan katkı yaptığı bilinmektedir. Ödemeler bilançosuna katkı, yatırım, gelir ve istihdam artışları sektörün ekonomiye temel katkıları arasında sayılabilir. Diğer taraftan konu daha ayrıntılı olarak ele alınacak olursa, turizmin ekonomiye yaptığı katkıların 3 gruba ayrıldığı, literatürde ifade edilmektedir. Bu bağlamda turizmin ekonomiye katkıları; doğrudan katkılar, dolaylı katkılar ve uyarılmış katkılar olarak sınıflandırılmaktadır. Doğrudan katkılar; turizm sektöründe üretilen ürün ve hizmetler, bu sektörün ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik üretim yapan ve hizmet veren sektörlerin ürettikleri mal ve hizmetler; ve turizm için yapılan harcamalar yoluyla ekonomide yaratılan etkilerdir. Dolaylı katkılara bakılacak olursa; turizm yatırım harcamaları ve turizm ile ilgili firmaların yaptıkları satın alımlar karşımıza çıkmaktadır. Son olarak uyarılmış katkılar söz konusu olduğunda ise turizmde ve yan sektörlerinde çalışanların kazandıkları gelirler yoluyla yaptıkları harcamaların ekonomide yarattığı etkiler söz konusu olmaktadır (WTTC, 2013, s. 2). Bu kapsamda güncel veriler olarak Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi (WTTC) 2017 Türkiye ülke raporu incelendiğinde, 2016 yılı itibarıyla turizmin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH)'ya doğrudan katkısının toplam GSYİH'nin %4,1'i olduğu, 2017 yılsonu itibarıyla bu payın %2 civarında artmasının beklendiği ve 2017'den 2027'ye aynı oranın %4,9 oranında artacağı tahmin edildiği görülmektedir. Dolaylı ve uyarılmış

ekonomik etkiler de dikkate alındığında ise 2016 yılında turizm sektörünün toplam katkısının GSYİH'nin %12,5'i olduğu görülmektedir. Bu oranın 2017 yılsonu itibarıyla %1 civarında artması, 2027 itibarıyla ise GSYİH'nin %13,8'ine ulaşması beklenmektedir. 2016 yılı itibarıyla Türkiye'de turizm sektöründeki istihdamın toplam istihdam içerisindeki payının ise %8,1 olduğu görülmektedir. Bu payın 2027 itibarıyla %9,5 düzeyine çıkacağı düşünülmektedir.

Türkiye'nin dünyadaki durumuna bakıldığında ise oldukça çarpıcı bir tablo göze çarpmaktadır. 2016 yılı değerleri dikkate alındığında Türkiye, turizmin GSYİH'ye mutlak toplam katkısında (bin dolar cinsinden veriler ışığında) dünya ortalamasının üzerinde bir performans sergileyerek 14. sırada yer almaktadır. Benzer şekilde turizmin istihdama mutlak toplam katkısı açısından da (bin kişi cinsinden veriler ışığında) Türkiye'nin dünya ortalamasının üzerinde performans sergilediği ve 19. sırada yer aldığı görülmektedir. Turizm yatırımları konusunda da (bin dolar cinsinden veriler ışığında) Türkiye, dünya ortalamasının üzerinde yer alarak diğer ülkeler arasında 10. sıraya yerleşmektedir. Öte yandan Türkiye'nin durumu oransal açıdan ele alındığında söz konusu tablo biraz farklılaşmaktadır. Yine aynı yıl itibarıyla turizmin GSYİH'ye toplam katkı payı incelendiğinde Türkiye yine dünya ortalamasının üzerinde ancak bu sefer 68. sırada yer almaktadır. Yine Türkiye'de turizm sektörünün istihdama toplam katkı payına bakıldığında bu sefer de dünya ortalamasının altında ve 112. sırada yer alan bir ülke olarak Türkiye karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak toplam sermaye yatırımları içerisinde turizm yatırımlarının payı açısından da Türkiye dünya ortalamasının üzerinde ve 35. sırada yer almaktadır (WTTC, 2017, s. 7-8).

Turizm genel olarak ele alındığında, hem yabancıların Türkiye’ye gelerek yaptıkları hareket ve harcamalar hem de Türk vatandaşlarının gerçekleştirdikleri yurt içi hareketler ve harcamalar söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla turizm esas itibarıyla yerli ve yabancı turist hareketlerine konu olmaktadır. Bilindiği üzere yabancı turistlerin ülkeye gelerek harcama yapmaları ülkeye döviz girişi yoluyla ödemeler bilançosuna olumlu katkılar anlamına gelmektedir. Diğer yandan iç turizm de, yurt dışına gidebilecek vatandaşların ülke içerisinde kalarak harcamalarını yine ülke sınırları içerisinde yapmaları açısından ülke ekonomisinden dışarı para sızıntısının önüne geçmektedir. Ayrıca vatandaşların yurt içerisindeki hareketleri turizm ve yan sektörlerinde üretim ve istihdamı da arttırıcı etkilere yol açmaktadır. İç turizm ayrıca az gelişmiş bölgelerin ekonomik gelişmesine katkıda bulunarak yurttan gelir dağılımının daha dengeli hale gelmesine katkıda bulunur (TÜRSAB, 2007, s. 9). İç turizm, ülke ekonomisi için bu derece önemliyken, Türkiye’de iç turizm hareketlerine bakacak olursak 2017 yılı II. çeyrek verilerine göre söz konusu dönemde yurt içinde ikamet eden 14 milyon 116 bin kişi turistik seyahate çıkmıştır. Bu çeyrekte turistik seyahate çıkan hanehalkları seyahat başına ortalama 388 TL harcama yapmışlardır. Yerli turistlerin bu dönemde yurt içinde yaptıkları seyahat harcamaları ise 6 milyar 882 milyon 250 bin TL olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017).

3. İlgili Literatür ve Ampirik Analiz

3.1. Turizm Ekonomik Büyüme İlişkisine Dair Ampirik Literatür

Turizm ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen literatürdeki ampirik analize dayalı çalışmalar incelendiğinde çoğunluğunun, TYB modelinin geçerli olduğu yönünde bulgular elde ettiği göze çarpmaktadır [Örnek vermek gerekirse; Özcan (2015), Brida vd. (2013), Hye ve Khan (2013), Arslantürk ve Atan (2012), Arslanturk vd. (2011), Husein ve Kara (2011), Belloumi (2010), Brida vd. (2010), Katircioglu (2010), Katircioglu (2009a), Katircioglu (2009b), Brida vd. (2008), Demiröz ve Ongan (2005), Kasman ve Kasman (2004)]. Öte yandan bazı çalışmalarda da, TYB hipotezinin her durumda geçerli olmadığı, turizm ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin ülke/bölgeye ve zamana göre değişebildiği ifade edilmektedir. Örnek vermek gerekirse; Aslan (2014) GSYİH artışı ile turizm arasında Portekiz’de çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulgusunu elde ederken; İspanya, İtalya, Tunus, Kıbrıs, Bulgaristan ve Yunanistan’da söz konusu ilişkinin tek yönlü olduğu yönünde bulgular elde etmiştir. Yine Çağlayan vd. (2012) turizm gelirleri ve ekonomik büyüme arasında Avrupa’da karşılıklı nedensellik ilişkisi tespit ederken; Doğu Asya, Güney Asya ve Okyanusya’da nedenselliğin turizm gelirlerinden GSYİH’ye doğru olduğu bulgusunu elde etmiştir. Dahası Orta Doğu, Kuzey Afrika, Orta Asya ve Alt-Sahra Afrika’sında turizm ve ekonomik

büyüme arasında bir ilişkiye rastlanmadığı bulgusunu da elde etmişlerdir. Katırcıoğlu (2009a) ise, Türkiye’de 1960-2006 döneminde TYB hipotezinin geçerli olmadığını ifade ederken, çeşitli dönemleri analize tabi tutan Arslantürk ve Atan (2012) Türkiye’de TYB modelinin geçerli olduğunu ifade etmişlerdir.

Tüm bunların yanı sıra ilgili literatür incelendiğinde araştırmaların genellikle genel turizm hareketleri, harcamaları veya gelirleri üzerinden yapıldığı görülmektedir. Diğer bir deyişle, çalışmaların büyük çoğunluğu turizmin ekonomik büyüme katkısında iç turizm ve dış turizm ayrımını gözetmemektedir. İç turizmin ekonomik büyüme katkısı ile ilgili göz çarpan ulaşılabildiğimiz tek çalışma Das ve Rainey (2008) çalışması olmuştur. Bunun dışında iç turizmle ilgili gerek Türkiye gerekse de diğer ülkeler için yapılan çalışmaların genelde iç turizm talebini ve iç turizm hareketlerinin belirleyicilerini tespit etmeye yönelik olduğu görülmektedir [Örnek vermek gerekirse; Türkcan (2014)]. Türkiye’de iç turizm harcamalarının ekonomik büyüme katkısını ekonometrik yöntemlerle araştıran bir çalışmaya ise ulaşamamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın literatüre katkısı, yayınlanan en güncel veriler ışığında Türkiye için iç turizm ile ekonomik büyüme ilişkisini ekonometrik yöntemlerle ele alan ilk çalışma olması noktasında olacaktır.

3.2. Analizde Kullanılan Veri Seti ve Değişkenler

Bu çalışmada, 2009 II. çeyrek ile 2017 II. çeyrek arasındaki 29 çeyreklik dönemi kapsayan zaman serileri analiz için kullanılmıştır. Bu zaman aralığı için kullanılan

seriler, hanehalkı yurt içi turizm harcamaları büyüme oranı ile harcama yöntemi ile hesaplanmış GSYİH büyüme oranıdır. Çalışmada kullanılan verilerin tümü TÜİK’ten temin edilmiştir. Turizm sektörü, yapısı itibarıyla inşaat ve tarım sektörleri gibi mevsimsel etkilerin geçerli olduğu bir sektör olduğundan kullanılan veri setlerine mevsimsel etkilerden arındırma yöntemi uygulanmamıştır. Çalışmada iki değişken arasındaki ilişkiyi tespit etmek üzere Johansen Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedenlilik Analizi uygulanmıştır.

3.3 Ampirik Uygulama

Zaman serisi analizlerinde, ampirik uygulamaya başlarken yapılması gereken ilk iş, serilerin durağanlığı konusunda gerekli araştırmaların yapılmasıdır. Durağan olmayan seriler ile yapılan ampirik uygulamalarda “sahte regresyon” sorunu oluşmakta ve bu durumda, değişken katsayılarına ait t istatistikleri anlamlı gibi görünmekle birlikte, ampirik sonuçlar iktisadi olarak anlamsız bulgular sunmaktadır (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2005, s. 277).

Literatürde zaman serilerine dair farklı birim kök testleri geliştirilmiş olmakla birlikte ampirik analizlerde en yaygın kullanılan testlerden birisi Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi (Augmented Dickey-Fuller Test, ADF)’dir (Said ve Dickey, 1984). ADF birim kök testinde, sıfır hipotezi, serinin durağan olmadığı durumu ifade ederken; alternatif hipotez serinin durağan olduğu durum üzerine kurulmaktadır. ADF testi, seriler hakkında bir ön fikir sahibi olmak açısından olduğu gibi diğer birçok ekonometrik yöntemi (örnek vermek gerekirse: Toda-Yamamoto

Nedensellik Testi) uygularken bu testin verilerinden yararlanılması açısından da güncel çalışmalarda halen sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Dolayısıyla bu çalışmada da analize tabi tutulan zaman

serilerinin durağanlığı araştırılırken ADF Birim Kök Testi uygulanmıştır. Tablo 1 ve Tablo 2’de söz konusu serilere uygulanan ADF Testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1: GSYİH Büyüme Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Düzye)¹

		t-İstatistiği	Olasılık
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği		-2.682276	0.0892
Test Kritik Değerleri	1% düzeyi	-3.679322	
	5% düzeyi	-2.967767	
	10% düzeyi	-2.622989	

Tablo 1’de GSYİH büyüme oranı serisi için uygulanmış ADF birim kök testi sonuçları görülmektedir. Test sonuçları, serinin %10

düzeyinde durağan olmakla birlikte, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerinde durağan olmadığını gözler önüne sermektedir.

Tablo 2: Hanehalkı Yurt İçi Turizm Harcamaları Büyüme Oranı ADF Birim Kök Testi Sonuçları (Düzye)

		t-İstatistiği	Olasılık
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği		2.663245	1.0000
Test Kritik Değerleri	1% düzeyi	-3.699871	
	5% düzeyi	-2.976263	
	10% düzeyi	-2.627420	

Tablo 2’de ise aynı testin hanehalkı yurt içi turizm harcamaları büyüme oranı serisine uygulanması sonucu elde edilen sonuçlar yer almaktadır. Olasılık değerinden de doğrudan görülebileceği üzere söz konusu seri, %1, %5 ve %10 anlamlılık

düzeylerinin hiçbirinde istatistiki olarak anlamlı görünmemektedir. Tablo 1 ve Tablo 2’deki sonuçlar dikkate alındığında serilerin farklarının alınması yöntemiyle durağanlaştırılması yöntemine başvurulması gerektiği açıkça görülmektedir.

1 Tüm orijinal program çıktıları çalışmanın Ekler kısmında yer almaktadır.

Öte yandan serilerin birinci farkı alındığında ekonomik büyümeyi gösteren GSYİH büyüme oranı serisi durağanlaşırken, hanehalkı turizm harcamaları artış oranı serisinin durağanlaşmadığı görülmüştür. Öte yandan bilindiği üzere seriler arası uzun dönemli ilişkiyi gösteren Eşbütünleşme Analizi'ni yapabilmek için serilerin

aynı düzeyden durağan olmaları gerekmektedir. Dolayısıyla her iki serinin de 2. farklarının alınması yoluna gidilmiştir. Tablo 3 ve Tablo 4'te söz konusu serilerin ikinci farkları alınarak uygulanan ADF Birim Kök Testi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 3: GSYİH Büyüme Oranı ADF Birim Kök Test Sonuçları (2. Farkı Alınmış)

	t-İstatistiği	Olasılık
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği	-4.292292	0.0031
Test Kritik Değerleri	1% düzeyi	-3.769597
	5% düzeyi	-3.004861
	10% düzeyi	-2.642242

Tablo 4: Hanehalkı Yurt İçi Turizm Harcamaları Büyüme Oranı ADF Birim Kök Test Sonuçları (2. Farkı Alınmış)

	t-İstatistiği	Olasılık
Augmented Dickey-Fuller Test İstatistiği	-4.292292	0.0031
Test Kritik Değerleri	1% düzeyi	-3.769597
	5% düzeyi	-3.004861
	10% düzeyi	-2.642242

Her iki tablodaki sonuçlardan görüldüğü üzere her iki seri de ikinci farkları alındığında %1 düzeyinde istatistiki anlamlılık sergileyerek durağanlaşmakta ve böylelikle eşbütünleşme testi için uygun hale

gelmektedir. Tablo 5'te ikinci farkı alınarak durağanlaştırılmış bu seriler için uygulanan Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları'na yer verilmektedir.

Tablo 5: 2. Farkı Alınmış Seriler için Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

Kısıtlı Olmayan Eşbütünleşme Sıra Testi (İz)				
Hipoteze tabi tutulan eşbütünleşik eşitliklerin sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık
Hiç	0.935423	108.1820	15.49471	0.0001
En Fazla 1	0.628616	28.72503	3.841466	0.0000
Kısıtlı Olmayan Eşbütünleşme Sıra Testi (Maksimum Özdeğer)				
Hipoteze tabi tutulan eşbütünleşik eşitliklerin sayısı	Özdeğer	Maks-Öz İstatistiği	0.05 Kritik Değeri	Olasılık
Hiç	0.935423	79.45693	14.26460	0.0000
En Fazla 1	0.628616	28.72503	3.841466	0.0000
Kısıtlı Olmayan Eşbütünleşik Katsayılar				
D(GSYIH,2)	D(TURIZM,2)			
-0.058569	-0.002844			
0.255427	-0.037225			
Kısıtlı Olmayan Uyum Katsayıları				
D(GSYIH,3)	24.32011	-2.578844		
D(TURIZM,3)	187.3439	62.00340		
1 Eşbütünleşik Eşitlik		Log olabilirlik	-270.5656	
Normalleştirilmiş Eşbütünleşik Katsayılar (Parantez içi standart sapma)				
D(GSYIH,2)	D(TURIZM,2)			
1.000000	0.048552			
	(0.00995)			
Uyum Katsayıları (Parantez içi standart sapma)				
D(GSYIH,3)	-1.424413			
	(0.08399)			
D(TURIZM,3)	-10.97262			
	(1.08242)			

Tablo 5'te görüldüğü üzere hem İz hem de Özdeğer olasılık sonuçlarına göre hanehalkı yurt içi turizm harcamaları artışı ile GSYİH büyümesi arasında uzun dönemli eşbütünlük ilişki mevcuttur. Öte yandan eşbütünlük analizi sonuçları iki seri arasında nedenselliğin varlığı ve yönü hakkında herhangi bir bilgi

vermemektedir. Dolayısıyla serilerin uzun dönemli birlikte hareketlerinin tespitinin ardından nedenselliğin varlığını ve yönünü tespit etmek te ayrı bir önem arz etmektedir. Tablo 6'da daha önce ikinci farkı alınarak durağanlaştırılmış seriler üzerine uygulanan Granger Nedensellik Testi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 6: 2. Farkı Alınarak Durağanlaştırılmış Seriler İçin Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Sıfır Hipotezi	Gözlem	F-İstatistiği	Olasılık
D(TURIZM,2), D(GSYIH,2)'nin Granger nedeni değildir.	29	107.926	0.0000
D(GSYIH,2), D(TURIZM,2)'nin Granger nedeni değildir.	57.3064	0.0000	

Tablo 6'daki sonuçlardan görüldüğü üzere hanehalkı yurt içi turizm harcamaları büyüme oranı ile GSYİH büyüme oranı arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.

4. Sonuç

Bu çalışmada 2009 II. çeyrek ile 2017 II. çeyrek arasındaki dönemde, Türkiye'de hanehalkı yurt içi turizm harcamaları büyüme oranı ile GSYİH büyüme oranı arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan eşbütünlük ve nedensellik testleri sonucunda, söz konusu dönemde iki serinin birlikte hareket ettiği ve karşılıklı nedensellik ilişkisi içerisinde oldukları tespit edilmiştir. Söz konusu bulgular, Türkiye'de son yıllarda hanehalklarının yurt içi turizm harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeye yol açtığı ve tersi şekilde, ekonomik büyümedeki artışın da hanehalklarının yurt içi turizm harcamalarını

arttırdığını işaret etmektedir. Diğer bir deyişle, yurt içi turizm harcamaları ile ekonomik büyüme arasında içsel (endojen) bir büyüme ilişkisi söz konusudur. Dolayısıyla elde edilen analiz sonuçları, Türkiye'de turizm yanlı büyüme hipotezinin yerli iç turizm harcamaları için de geçerli olduğunu gözler önüne sermektedir. Görülmektedir ki Türkiye'de hanehalklarının ülke içerisinde yaptıkları turizm harcamalarını arttıracak politikalar benimsemek, ekonomik büyümeye de katkı sağlayacaktır. Vatandaşların yurt içinde yaptıkları turizm harcamaları ekonomik büyümeyle birlikte hanehalklarının gelir düzeylerini ve yaşam standartlarını da arttıracığından, yeniden daha yüksek oranlarda yurt içi turizm harcamalarına yönelmelerine yol açacaktır. Sonuç olarak, Türkiye'de ekonomik büyümeyi arttırmanın yollarından birisi olarak hanehalklarının yurt içi turizm harcamalarını arttırmalarını sağlayacak politikalar uygulamak uygun görünmektedir.

Ekler

**Tablo Ek 1: GSYİH Büyüme Oranı Düzeyde ADF Birim Kök Testi
Orijinal Program Çıktısı**

Null Hypothesis: GSYIH has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 3 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

---

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-2.682276	0.0892
Test critical values:		
1% level	-3.679322	
5% level	-2.967767	
10% level	-2.622989	

---

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

**Tablo Ek 2: Hanehalkı Yurt İçi Turizm Harcamaları Büyüme Oranı
Düzeyde ADF Birim Kök Testi Orijinal Program Çıktısı**

Null Hypothesis: GSYIH has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 5 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

---

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	2.663245	1.0000
Test critical values:		
1% level	-3.699871	
5% level	-2.976263	
10% level	-2.627420	

---

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Tablo Ek 3: 2. Farkı Alınmış GSYİH Büyüme Oranı Serisi için ADF Birim Kök Test Sonucu Orijinal Program Çıktısı

Null Hypothesis: GSYIH has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 8 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-4.292292	0.0031
Test critical values:	1% level	-3.769597	
	5% level	-3.004861	
	10% level	-2.642242	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Tablo Ek 4: 2. Farkı Alınmış Hanehalkı Yurt İçi Turizm Harcamaları Büyüme Oranı Serisi için ADF Birim Kök Testi Sonucu Orijinal Program Çıktısı

Null Hypothesis: GSYIH has a unit root

Exogenous: Constant

Lag Length: 5 (Automatic based on SIC, MAXLAG=8)

		t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic		-8.390732	0.0000
Test critical values:	1% level	-3.724070	
	5% level	-2.986225	
	10% level	-2.632604	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

**Tablo Ek 5: 2. Farkı Alınmış Seriler İçin Johansen Eşbütünleşme Testi
Orijinal Program Çıktısı**

Date: 12/13/17 Time: 19:30
Sample (adjusted): 2010Q2 2017Q2
Included observations: 29 after adjustments
Trend assumption: Linear deterministic trend
Series: D(GSYIH,2) D(TURIZM,2)
Lags interval (in first differences): 1 to 1

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)

Hypothesized	Eigenvalue	Trace Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.935423	108.1820	15.49471	0.0001
At most 1 *	0.628616	28.72503	3.841466	0.0000

Trace test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	Critical Value	Prob.**
None *	0.935423	79.45693	14.26460	0.0000
At most 1 *	0.628616	28.72503	3.841466	0.0000

Max-eigenvalue test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level
* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level
**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values

Unrestricted Cointegrating Coefficients (normalized by b*S11*b=I):

D(GSYIH,2)	D(TURIZM,2)
-0.058569	-0.002844
0.255427	-0.037225

Unrestricted Adjustment Coefficients (alpha):

D(GSYIH,3)	D(TURIZM,3)
24.32011	187.3439
-2.578844	62.00340

---

1 Cointegrating Equation(s): Log likelihood -270.5656

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)

D(GSYIH,2)	D(TURIZM,2)
1.000000	0.048552 (0.00995)

Adjustment coefficients (standard error in parentheses)

D(GSYIH,3)	D(TURIZM,3)
-1.424413 (0.08399)	-10.97262 (1.08242)

Tablo Ek 6: 2. Farkı Alınarak Durağanlaştırılmış Seriler İçin Granger Nedensellik Testi Orijinal Program Çıktısı

Pairwise Granger Causality Tests

Date: 12/13/17 Time: 19:31

Sample: 2009Q2 2017Q2

Lags: 2

Null Hypothesis:	Obs	F-Statistic	Prob.
D(TURIZM,2) does not Granger Cause D(GSYIH,2)	29	107.926	0.0000
D(GSYIH,2) does not Granger Cause D(TURIZM,2)	57.3064	0.0000	

Kaynakça

- Arslantürk, Y. ve Atan, S. (2012). Dynamic relation between economic growth, foreign exchange and tourism incomes: An econometric perspective on Turkey. *Journal of Business, Economics & Finance*, 1(1) 30-37.
- Arslantürk, Y., Balçılar, M. Ve Özdemir, Z. A. (2011). Time-varying linkages between tourism receipts and economic growth in a small open economy. *Economic Modelling*, 28, 664-671.
- Belloumi, M. (2010). The relationship between tourism receipts, real effective exchange rate and economic growth in Tunisia. *International Journal of Tourism Research*, 12, 550-560.
- Brida, J. G., Bibiana, L., Pereyra, J. S. ve Pizzolon, F. (2013). A nonlinear approach to the tourism-led growth hypothesis: The case of the MERCOSUR. *Current Issues in Tourism*.
- Brida, J. G., Carrera, E. J. S. ve Risso, W. A. (2008). Tourism's impact on long-run Mexican economic growth. *Economics Bulletin*, 3(21), 1-8.
- Demiröz, D. M. ve Ongan, S. (2005). The contribution of tourism to the long-run Turkish economic growth. *Journal of Economics*, 09, 880-894.
- Holden, A. (2006). *Tourism studies and the social sciences*. Routledge: Londra ve New York.

Türkiye’de İç Turizm Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

- Husein, J. ve Kara, S. M. (2011). Research note: Re-examining the tourism-led growth hypothesis for Turkey. *Tourism Economics*, 17(4), 917-924.
- Hye, Q. M. A. ve Khan, R. E. A. (2013). Tourism-led growth hypothesis: A case study of Pakistan. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 18(4), 303-313.
- Kasman, A. ve Kasman, S. K. (2004). Cointegration and causality between tourism revenues and economic growth. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 19(220) 122-131.
- Katırcıoğlu, S. (2009a). Revisiting the tourism-led-growth hypothesis for Turkey using the bounds test and Johansen Approach for cointegration. *Tourism Management*, 30, 17-20.
- Katırcıoğlu, S. (2009b). Tourism, trade and growth: The case of Cyprus. *Applied Economics*, 41, 2741-2750.
- Said, S. ve Dickey, D. A. (1984). Testing for unit roots in autoregressive-moving average models of unknown order. *Biometrika*, 71, 599-607.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleşkenler, M. (2005). *Zaman serileri analizi* (1. bs.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Srinivasan, P., Santhosh, P.K.K. ve Ganesh, L. (2012). Tourism and economic growth in Sri Lanka: An ARDL bounds testing approach. *Environment and Urbanization ASIA*, 3(2), 397-405.
- TÜİK. (2017). *Hanehalkı Yurt İçi Turizm Harcamaları Veri Tabanı*. <http://www.tuik.gov.tr> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2017). *Hanehalkı Yurt İçi Turizm, II. Çeyrek: Nisan - Haziran, 2017*. <http://www.tuik.gov.tr> adresinden erişildi.
- TÜİK. (2017). *Harcamalar Yöntemiyle GSYİH Verileri*. <http://www.tuik.gov.tr> adresinden erişildi.
- Türkcan, B. (2014). Türkiye’de iç turizmin belirleyicilerine yönelik bir mekânsal panel veri analizi. Mert Ural, Dilek Seymen ve Aylin A. Duygulu (Ed.). *Türkiye Ekonomisinde Dönüşüm ve Yeniden Yapılanma Arayışları* içinde (ss. 143 – 153). İzmir.
- TÜRSAB. (2007). *Türkiye’de iç seyahat ve turizm pazarı*. <http://www.tursab.org.tr> adresinden erişildi.
- WTTC. (2013). *Travel and tourism impact 2013 – World*. <http://www.wttc.org> adresinden erişildi.
- WTTC. (2017). *Travel and Tourism Economic Impact 2017 – Turkey*. <http://www.wttc.org> adresinden erişildi.